

حدود و شرایط شرعی

ساخته و ساز

www.ketab.ir

سر شناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شاہکی

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

موضوع

رده بندی کنگره

زده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

قربانزادہ کور عباسلو، حامد، ۱۳۶۵ -

حدود و شرایط شرعی ساخت و ساز / مولف حامد قربانزادہ کو عباسلو

تہران: حامد قربانزادہ کور عباسلو، ۱۳۹۵۔

١٤٧ ص.؛ ١٤/٥ × ٢١/٥ سم.

۰۹۷۸-۶۰۰-۰۴-۵۵۹۴-۱ ریال ۱۰۰۰۰:

فیبیا

کتابنامه: ص ۱۲۳۸-۱۴۷؛ همچنین به صورت زیر نویس.

خانه -- جنبه های مذهبی -- اسلام

Home -- Religious aspects -- Islam:

اسلام و معماری

Islam and architecture:

خانہ۔۔ احادیث

Home-- Hadiths:

ساختمان سازی -- قوانین و مقررات (فقه)

Building laws (Islamic law):

1937-4 12901V X-2.B

213/91

٢٢٠٢٩٢

حدود و شرایط شرعی ساخت و ساز

مولف: حامد قربان زادہ کورعباسلو

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول

سال انتشار: ۱۳۹۵

ناشر: مولف

جواب: سازمان چاپ طهرانی

طراح جلد: علی قراخانی

شایک: ۱-۵۵۹۴-۰۴-۶۰۰-۹۷۸

تقدیم به:

آنکه عالم همه انتظارش را می‌کشند، آنکه حوادث اطراف ما نشان از حضور نزدیک او می‌دهند و بوی ظهورش به مشام می‌رسد، آنکه وعده انبیا و اولیا را محقق خواهد ساخت، آنکه سلاح‌ها را بی‌اثر می‌کند و ایمان‌ها را بااثر، آنکه حرفش روی زمین نمی‌ماند و هیچ‌وقت تنه‌اش نمی‌گذارند، آنکه زمستان بی‌عدالتی، بد اخلاقی و جهل و تحقیر را به بهار عدالت و اخلاق و علم و سربلندی تبدیل می‌کند، آنکه بهار دل‌هاست و روشن جان‌ها، آنکه زیباست، آنکه مهدی فاطمه است.

تقدیر و تشکر:

بر پایه «من لم یشکر خلوه»، لم یشکر الخالق» خالصانه‌ترین تقدیرها و تشکرات خود را تقدیم می‌کنم به پدر و مومنی که دعاهايشان گره‌گشای کارم بوده است. از اساتید گرامی و معظم حجج اسلام کلاتی دارايکلايي ^(دانش برکاتهما) که زحمات اینجانب را با کثرت مشغله‌هایشان قسط کردند و مشورت‌ها و راهنمایی‌های ارزشمندی را به من ارائه دادند کمال تشکر را دارم همچنین از حجت‌الاسلام والمسلمین موسوی ^(دام عزه) که زحمات زیادی را از ناحیه اینجانب متحمل شدند کمال تقدیر و تشکر را دارم.

چکیده:

عنوان این کتاب «حدود و شرایط شرعی ساخت و ساز» است. نظر به تأثیر فراوانی که معماری ابنیه در روح و روان افراد دارد می‌بایست با مراجعه به منابع اصیل اسلامی به این سوال مهم پرداخت که آیا فقه شیعه برای مسئله مهم ساخت و ساز، حد و یا شرطی را معین کرده است یا خیر؟ پرواضح است که معماری امروزیین جامعه ما به دلیل غربزدگی علوم انسانی، و نبود منبع معتبر و قابل مراجعه برای عموم معماران و افراد جامعه جهت ساخت و ساز طبق آموزه‌های دینی باعث ایجاد نوعی خشونت و عدم آشنایی در معماری و معرفی الگوهای غربی (مانند معماری رومی) به عنوان الگوی لازم می‌شود.

به همین جهت ضمن مراجعه به منابع معتبر و اصیل روایی و فقهی شیعه و بعضاً اهل تسنن به یک دسته‌بندی مدلی از مسائل شرعی که تاکنون به آن‌ها پرداخته نشده بود اقدام کرده و کلیه دستورات و دلیل احکام تکلیفی واجب، مستحب و مکروه درآوردیم. بعد از این نتیجه مهم که برابر این بار در فقه تشیع صورت گرفته بود سعی کردیم که به صورت مختصر به دلیل اختلافی که در ظاهر روایات و فتاوی علمای وجود دارد اشاره کرده و تا حد امکان علت آن را بررسی کنیم.

در یک نگاه کلی می‌توان به مواردی همچون: اشراف بر منازل دیگران، عدم رعایت حریم در انواع ساخت و ساز، رو به قبله بودن سرویس بهداشتی، تشرین مساجد و عدم تأمین امنیت مسکن در ذیل محرمات؛ مواردی مثل داشتن یک منزل خاص برای عبادت، داشتن تهویه و نورگیر مناسب، تعبیه مهمانخانه و سفید کردن دیوار خانه را در ذیل مستحبات؛ و مواردی مانند نکشیدن دیوار برای پشت بام، بلند بودن مناره مسجد، وجود ستون‌های بزرگ در مساجد، نزدیکی چاه آب و فاضلاب و ارتفاع بالاتر از ۴ متر برای سقف منزل را از جمله مکروهات ساخت و ساز دانست که در این کتاب به آن‌ها پرداخته شده است.

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۷	بخش اول: کلیات و مفاهیم
۷	فصل اول: کلیات طرح پژوهش
۷	بیان مسئله
۷	اهمیت موضوع
۸	ضرورت پرداختن به مباحث ساخت و ساز
۹	ساخت، اصلی و فرعی
۹	پیشینه تحقیق
۱۰	فرضیه
۱۱	روش تحقیق
۱۱	مروری بر قصود، دلب
۱۲	فصل دوم: مفاهیم
۱۲	مفهوم شناسی واژگان کلیدی
۱۶	بخش دوم: احکام شرعی ساخت و ساز
۱۷	فصل اول: محرمات ساخت و ساز
۱۷	اشراف بر منازل دیگران
۲۳	رعایت حریم در ساخت و ساز
۲۵	۱. حریم خانه
۲۶	۲. حریم مسجد
۲۸	۳. حریم راه
۳۰	۴. حریم مناره
۳۱	۵. حریم دیوار
۳۴	رو به قبله بودن سرویس بهداشتی

۳۹	تزئین مساجد
۴۶	نگهداری سنگ در منزل
۴۹	ساخت و ساز بر سر راه
۵۰	۱. ساخت و سازهای شخصی
۵۳	۲. ساخت و سازهای عمومی
۵۵	بلند بودن خانه اهل ذمه از خانه مسلمین
۵۹	عدم تامین امنیت مسکن
۶۷	محرامات های خارج از عرف
۷۳	فصل دوم: مستحبات ساخت و ساز
۷۳	محکم کاری در ساخت بنا
۷۶	داشتن محراب عبادت در منزل
۷۹	تهویه مناسب
۸۱	وسیع بودن محل زندگی
۸۴	سفید کردن محل زندگی
۸۶	نورگیر بودن منزل
۸۹	داشتن اتاق های اختصاصی
۹۳	کتابت قرآن بر دیوار
۹۶	داشتن مهمانخانه
۹۸	ساخت رو به قبله منزل
۱۰۱	ساختن سرویس های بهداشتی
۱۰۱	۱. در «خانه»
۱۰۲	۲. در «مساجد»
۱۰۵	رو باز بودن مسجد
۱۱۰	فصل سوم: مکروهات ساخت و ساز

۱۱۰	نکشیدن دیوار پشت بام
۱۱۳	تجمل گرایی در طراحی
۱۱۶	تشبه خانه های مسلمین به کفار
۱۱۹	نزدیکی چاه آب و فاضلاب
۱۲۲	بلند بودن مناره مسجد
۱۲۶	ستون های بزرگ در مسجد
۱۲۸	منابع و مآخذ

مقدمه:

یکی از دستورات جامعه بشری، ساخت خانه است که اسلام نیز این ضرورت را مورد تاکید قرار داده. طی قرن‌ها مسلمانان خانه‌هایی بسیار زیبا و چشم‌نواز می‌ساختند و حدود و شرایط شرعی را در ساخت و ساز این بناها (اعم از خانه، مسجد، حمام، تجارتخانه‌ها و...) رعایت می‌کردند. متأسفانه از دوره قاجار که نفوذ فرهنگ غربی در ایران شروع شد کم‌کم این فرهنگ اصیل اسلامی به فراموشی سپرده شد و فرهنگ غربی جای فرهنگ اسلام را در معماری‌ها و ساخت و سازها گرفت و به جای پیروی از دستورات اسلامی می‌بایست حفظ حریم خانواده، تجلی و نشان دادن زرق و برق خانه هرچه بیشتر خود را نشان داد.

در قرآن کریم آمده است: «به یاد آورید زمانی را که خداوند پس از قوم عاد شما را جانشین آنان کرد و شما را در این سرزمین جا داد و اینک در دشت‌های آن قصرها می‌سازید و از کوه‌ها خانه می‌تاشید. به یاد آورید نعمت‌های خدا را و در این سرزمین فساد نکنید»^۱

امام خمینی (رحمته الله علیه) در مورد مصالح، تمایز و از ایشان اجازه خواستند تا آن را بسازند چنین فرمودند: «آن‌شاءالله در کنار ساختن مصلاهی تهران در ساختن بینش کفرستیزی مسلمانان موفق باشید. ضمناً سادگی مصلی باید یادآور سادگی محل عبادت مسلمانان صدر اسلام باشد و شدیداً از زرق و برق ساختن‌های مساجد اسلام آمریکایی جلوگیری شود. خداوند تمامی دست‌اندرکاران برپاکننده مساجد را تعالی فرماید»^۲

مقام معظم رهبری هم این موضوع را بدین صورت مورد تاکید قرار داد: «روح نظام که روح ایمان و توحید و حرکت الی‌الله و فی سبیل‌الله است، چیزی نیست که توسط دستگاه‌های قانونگذاری و اجرایی تامین شود بلکه همه اینها ابزاری هستند که با این

^۱ سوره اعراف: ۷، آیه ۷۴: «وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَنِي عَادٍ وَنَوَّحُكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ مَسَاجِدِهِمْ قُصُوراً وَتَنْحُبُونَ الْجِبَالَ بُيُوتاً فَأَدْكُرُوا آيَاتَ اللَّهِ وَلَا تَقُولُوا فِي الْأَرْضِ مُسْجِدِينَ»

^۲ وصحیفه امام، ج ۲۱، ص ۱۸۸

نیروی ایمانی و توحیدی مردم به حرکت درمی‌آیند و عاملی هم که مردم را منسجم کرده و به آنها انگیزه می‌دهد همان نماز جمعه است. مصلی در حقیقت باید مظهر بیش و فرهنگ انقلاب اسلامی مردم ما و نقطه‌ای برای ارائه فرهنگ، هنر، ذوق و توانایی تکنیکی نظام جمهوری اسلامی ایران باشد.^۱

موضوع معماری اسلامی از جمله نکاتی است که مقام معظم رهبری مدت‌هاست بر آن تأکید دارند. ایشان در دیدار با مهندسان چنین فرمودند: «خانواده که اصلی‌ترین مهم‌ترین [حل] انس یک انسان است، عمدتاً داخل خانه است. بچه‌های انسان، همسر انسان، خود انسان در محیط خانه هستند. لذا ما باید کاری کنیم که احساس امنیت کنند. ما در این زمان گذشته باشکوه و افتخاربرانگیزی داریم؛ از تخت جمشید و ایوان مدائن بگیرید تا بناهای عظیم دوران اسلامی و دوره‌های مختلف دیگر با معماری‌های مختلف اما با شاخص استحکام، تناسب، مصالح خوب، تناسب با محیط و مطمئناً صرفه‌جویی. یادم هست در دوران بچگی بخشی از خانه قدیمی ما را که آن وقت ۱۰۰ سال یا ۸۰ سال از ساخت آن می‌گذشت به خواستند تعمیر کنند. من آن موقع ده دوازده ساله بودم و به عمله و بنا کمک می‌کردم و آجرهای کهنه را بیرون می‌کشیدیم تا آجر نو بگذارند. وقتی بنا می‌خواست آجرهای کهنه را بیرون بیاورد، با چکش روی آنها می‌زد و آنها را نیمه می‌کرد. آنها را نمی‌توانست سالم بیرون بیاورد. چون مثل سنگ بود».^۲

ایشان در ادامه به نفوذ فرهنگ مدرن در ساخت و ساز اشاره کرده و می‌فرمایند: «این آجرها در دوره زندگی ما تبدیل شدند به آجرهای پوک منحوسی که در دوره انتحاط همین است. همه چیز روی همه چیز اثر می‌گذارد. مصالح نو و مدرن به میدان آمد اما دقت در ساخت مصالح و استفاده از مصالح کم شد. تناسب با محیط که در

^۱ چهار ساله دوم، ص ۱۵۰

^۲ بیانات در دیدار جمعی از مهندسان در تاریخ ۸۳/۱۲/۵

ساختمان‌سازی قدیمی ما رعایت می‌شد کم‌شد. شما ببینید ساختمان‌های قدیمی ما در هر نقطه‌ای به تناسب نیاز آن نقطه ساخته شده. با توجه به جهات اسلامی ساخته شده. ساختمانی که در شمال کشور یا در جنوب می‌بینید، با ساختمانی که در منطقه شرق کشور - مثلاً خراسان - می‌بینید، با هم متفاوت است. هر کدام یک شکل و حالتی دارد. حتی مساجد و ساختمان‌های قدیمی بزرگشان هم همین تفاوت‌ها را با هم دارند. به اقتضای نیاز و تناسب با محیط و استفاده عملی و کاربرد، شکل‌های مهندسی تغییر پیدا می‌کند. خوب فکر می‌کردند، خوب عمل می‌کردند.^۱

ایشان همچنین برای دفع شبهه اینکه احتمالاً منظور ایشان این است که ساختمان‌ها مثل قدیم ساخته نشوند اضافه می‌کنند: «اشتباه نشود؛ من طرفدار این نیستم که ما امروز به شکل ۱۵۰ سال پیش خانه بسازیم. نه، ما باید از ابتکارها استفاده کنیم. از نیازهای نو به نو استفاده کنیم. از مسائل جدیدی که امروز به وجود آمده - مثل مسائل زیست محیطی که آن روز مطرح نبود - استفاده کنیم. از مسئله صرفه‌جویی در انرژی و... باید استفاده کنیم. از وسایل و مصالح جدید که پیش آمده و آن وقت‌ها به کار نمی‌رفت، باید استفاده کنیم. در این شکی نیست، اما انیزه و دقت و مبانی کار را نیز - که آن روزها هم ایرانی‌های قدیم و اجداد ما ملاحظه می‌کردند - ملاحظه کنیم. سهل‌انگاری نکنیم».^۲

ایشان غفلت از زیبایی را جایز ندانسته و با تأکید بر نقش زیبایی می‌فرمایند: «زیبایی یک چیز تجملاتی نیست. بعضی‌ها خیال می‌کنند زیبایی یک چهره‌ریبانی است. نه، زیبایی یکی از لوازم زندگی انسان است. زندگی را آسان و شیرین می‌کند. محیط را قابل تحمل می‌کند. اینکه انسان وارد خیابانی شود و همه بتاها یا انحناها در شکل‌های مناسب و ترکیب‌های زیبا و چشم‌نواز و دلنواز در مقابل او جلوه کنند این کجا و

۱ همان مدرک

۲ همان مدرک

اینکه انسان وارد خیابانی شود و ساختمان‌های ناهماهنگ، ناجور و تحمیل بر زمین و بر محیط طبیعی، جلوی چشم او جلوه کنند کجا؟ اینها با هم تفاوت می‌کند. داخل خانه‌ها و درون محیط‌های عمومی هم همین‌طور. زیبایی اصل خیلی مهمی در بناست. رعایت شاخص‌های بومی و به خصوص شاخص‌های اسلامی در شهرسازی و خانه‌سازی بسیار مهم است. من به دوستانی که زحمات مهم ساخت بوم را برعهده دارند، انتم فقط به استحکام و صرفه‌جویی اکتفا نکنید. اینها لازم است و کارهای خلاقانه‌ای هم کرده‌اند اما کاری کنید که وقتی انسان وارد خیابان بوم شد، از نگاه به ظاهر ساختمان‌ها حس بهشت باشد. همه شهرهای ما باید این‌گونه باشند.^۱

ایشان بالاخره بالاتر از اظهار نظرشان در این خصوص را در دیدار اعضای شورای شهر، شهردار و مسئولان شهرداری تهران بیان فرموده‌اند که: «باید هرچه ممکن است محیط زندگی شهر به گونه‌ای طراحی و ساخته شود که تحقق سبک زندگی اسلامی راحت‌تر، امکان‌پذیر باشد».^۲

همچنین مرحوم علامه حسینی تهرانی در این خصوص آورده‌اند: «در سابق الایام منازل دو قسمت مستقل و جداگانه «بیرونی» و «اندرونی» داشت و بعضاً دارای دو در بود. مردان در بیرونی پذیرایی می‌شدند و زنان در اندرون اگر ماه‌ها هم بدین منوال می‌گذشت، ابتدا تماسی در کار نبود. زنان در کمال استراحت مشغول وظایف خود در اندرون به سر می‌بردند و مردان نیز با کمال وقار و متانت در بیرون به کار خود می‌پرداختند. اما از وقتی نقشه‌های ساختمان‌ها را از بلاد کفر آوردند، اتاق‌ها همه در یکجا با دستشویی و مطبخ واحد و مشترک قرار گرفتند و داشتن اتاق در هر خانه همسایه و جای دادن زنان در غرفه‌ها و طبقات فوقانی همچون مردان متداول شد، دیگر امر اختلاط زن و مرد و تداخل فی‌مابین مثل تداخل بیوت و اتاق‌ها امری مرسوم

^۱ همان‌مدارک

و رایج گشت. از وظایف حاکم اسلامی است که در امر خانه‌سازی و تطبیق آن با دستورات شرعی مراقبت کند و خانه‌ها را در عین داشتن سکونت و آرامش کامل و حفظ الصحه و وسائل بهداشتی، طبق احکام اسلام بنا کند و نقشه ساختمان‌ها را طوری بدهد که تمام جهات عفت و عصمت زنان و در عین حال سلامتی مزاج و آسایش فکری در آن تامین گردد.^۱ تمام اینها حکایت از این دارد که بایستی در زمینه ساخت و ساز و معماری ایرانی و اسلامی اصول کاری انجام گیرد.

در زمینه مسائل فیزیکی ساخت و ساز به تعداد اندکی از آیات و روایات اهل بیت (علیهم السلام) می‌توان استناد کرد. بر همین اساس استخراج یک الگوی شاخص در زمینه ساخت و ساز مدنی مثل می‌نماید. در حدود ۳۰۰ روایت در زمینه مسائل مرتبط با بنا وارد شده که نظر سه است:

۱. عناصر اصلی معماری اسلامی، ساخت و ساز که به صراحت به آن‌ها پرداخته شده است. مانند مسئله اشراق و ریم، برای نمونه می‌توان به این روایت اشاره کرد که امیرالمومنین (علیه السلام) فرموده اند: «حریم مسجد ۴۰ ذراع (۲۰ متر) از هر طرف می‌باشد...»^۲
۲. دسته‌ای دیگر از شرایط ساخت و ساز که به صراحت بیان نشده است. لکن از عموماً و اطلاعات ادله آیات و روایات قابل استنباط است. مانند محکم کاری در ساخت بنا که به طور مشخص در روایت امام صادق (علیه السلام) وارد شده است: «کسی که بتایی بسازد و در ساخت آن کم بگذارد اجری ندارد»^۳ همچنین رسول‌الله (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز فرموده است: «خداوند تعالی دوست دارد هرگاه فردی از شما کاری کند آن را بحکم (و بی عیب) انجام دهد»^۴ که مستفاد از این سخن در زمینه ساخت و ساز، رعایت اصول مهندسی در

۱ «ولایت فقیه در حکومت اسلام»، ج ۱، ص ۲۲۵

۲ «وسائل الشیعه»، ج ۵، ص ۲۰۲: قال امیرالمومنین (علیه السلام) «حریم المسجد اربعون ذراعاً...»

۳ «المحاسن»، ج ۲، ص ۶۰۸: «عن ابی‌عبدالله (علیه السلام) قال من بنی فاقصد فی بنائه لم یؤخر».

۴ «کنز العمال»، ج ۳، ص ۹۰۷: «إن الله تعالی یحب إذا عمل أحدکم عملاً أن یقنه».

ساخت و ساز و محکم‌کاری در ساخت آن است. داستان دفن «معاذ بن جبل» توسط آن حضرت این موضوع را تأیید می‌کند که بنا باید محکم و اجمالاً ضدزلزله ساخته شود.

۳. دسته‌ای که در شرع به آن‌ها پرداخته نشده و از سوی دیگر مخالفتی هم با آن‌ها صورت نگرفته بلکه مقتضای عقل و عرف است که این مبحث از حیطه این کتاب خارج است.

به هر حال با دقت بیشتر در منابع به این نتیجه می‌رسیم: «در رابطه با طراحی و معماری، قرآن و سنت هیچ کدام ضوابط مشروحی برای ساخت و طراحی خانه ابداع ننموده‌اند. البته این امر را نمی‌توان به هیچ‌وجه به حساب بی‌توجهی اسلام به طراحی منازل مسکونی گذاشت بلکه برعکس نشان‌دهنده این است که اسلام، تغییر رسوم فرهنگی از دوره‌ای به دوره دیگر و از مکانی به مکان دیگر را به عنوان یک واقعیت به رسمیت می‌شناسد و قبول دارد. از آن رو، اسلام تمامی مفاهیم ساخت و ساز و رسوم خانه‌سازی را مادامی که در تضاد با شریعت نباشند مجاز می‌شمارد»^۱. بنابراین شارع با بنا گذاشتن یک‌سری از اصول و بنیات در زمینه ساخت و ساز، راه را برای افراد باز گذاشته تا با رعایت این اصول، مکانی را که نظرشان نیکوست بسازند.

بر پایه این تأکیدات و ملزومات بر اساس احکام تکلیفی شرعی که در این زمینه داشتیم، تصمیم گرفتیم که موضوع «ساخت و ساز و حدود و شرایط شرعی» آن را تبیین و تشریح کنیم تا به نوبه خود در این راه قدمی برداشته و به این موضوع پرداخته و به ندای رهبری معظم انقلابمان در حد و اندازه خود لیبیک بگوییم. باشد که در رد ثنایات بقیه الله الاعظم ارواحنا فداه قرار بگیریم.